

Počátky paranormálního modu
v americké fantastické literatuře:
Charles Brockden Brown a
Edgar Allan Poe

Michal Peprník

Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filosofická fakulta Univerzity Palackého
v Olomouci

Je normální?



Jsou všude...(vz)duch, Ducháček, Duchovny, duchoplavec...



Paranormal phenomena:

- “anomalous processes of information or energy transfer that are currently unexplained in terms of known physical or biological mechanisms” (Daryl J. Bem 2011:407).
- Anomální přenos informací nebo energie, který je nevysvětlitelný na základě známých fyzikálních nebo biologických mechanismů:
 - **psychokineze (PK)**
 - **extrasenzorická percepce (ESP):**
 - telepatie, jasnovidectví a předvídání budoucnosti.
 - Nebo také zjevování duchů a poltergeistů, život po smrti, reinkarnace, léčení vírou (faith healing), lidská aura, UFO, a kryptidi (sněžný muž či upíři)
 - Viz Hines, Terence. *Pseudoscience and the Paranormal*. Prometheus Books, 2003, s. 20.

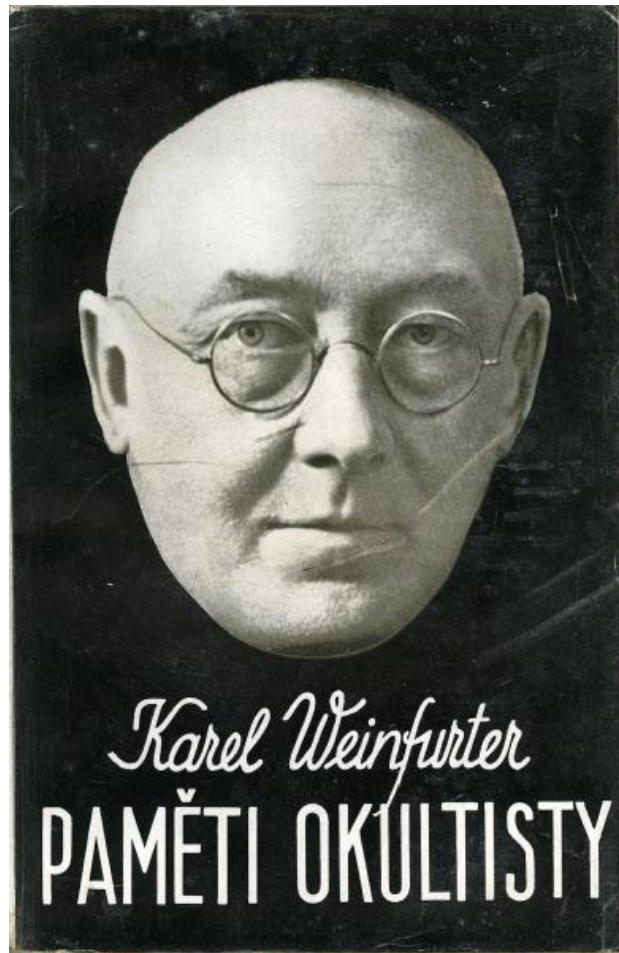
Mesmerismus

- Anton Anton Mesmer (1734-1815)
 - teorie animálního magnetismu – neviditelná „tělesná“ energie (fluidum)
 - Magnetoterapie a hypnoterapie

Spiritualism (spiritismus)

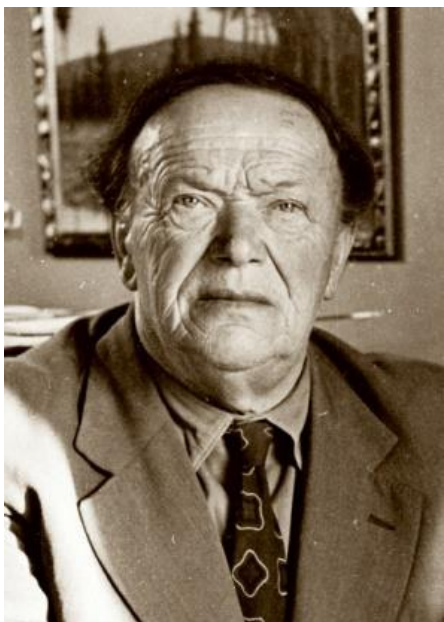
- 1882 byla založena v Anglii **Společnost pro psychický výzkum** (The Society for Psychical Research (SPR), jejímiž členy byla přední osobnosti viktoriánské společnosti, vědci, filosofové i literáti - např. Filosof a ekonom Henry Sidgwick (1838–1900), profesor na Trinity College, Cambridge; laureát Nobelovy ceny fyziolog Charles Richet,
- psycholog a filosof William James, bratr slavného spisovatele Henryho Jamese
- spisovatel A. Conan Doyle, autor dobrodružného románu *Ztracený svět* a případů Sherlocka Holmese i 20 knih o spiritualismu, např. *The History of Spiritualism*, in two volumes (1926) – viz Sir Arthur Conan Doyle and Victorian Spiritualism, The Victorian Web, www.victorianweb.org/victorian/authors/doyle/spiritualism.html

Karel Weinfurter (1867-1942)



- *Ohnivý keř čili odhalená cesta mystická (1923)*
- *Tajné síly přírody a člověka (1924, 1948)*

Břetislav Kafka



- *Svítání v duši* (1925, nové vydání pod názvem *Nové základy experimentální psychologie* (1949))
- Parapsychologie

Parapsychologie - seznam kapitol

- | | |
|---------------------------------------|----------------------------------|
| 1. PARAPSYCHOLOGIE JE | 15. TĚLESNÝ MAGNETIZMUS |
| 2. VLOHY A SCHOPNOSTI DUŠE | 16. DUŠEVNÍ PORUCHY |
| 3. LIDSKÉ VĚDOMÍ | 17. MARIÁNSKÁ ZJEVENÍ |
| Podvědomí | Zjevení Panny Marie v La Salettě |
| Vědomí | Zjevení Panny Marie ve Fatimě |
| Nevědomí | Zjevení Panny Marie v Lurdech |
| 4. PARANORMÁLNÍ JEVI | První lurdský protokol |
| Mentální úkazy | Druhý lurdský protokol |
| Fyzikální úkazy | Další dokumenty |
| Pořadí významu jevů | 18. POKUSY A PŘÍKLADY |
| 5. MEDIUMITA | Příklady protonace |
| 6. PARAPSYCHOLOGICKÉ BĀDÁNÍ | Příklady telepatie |
| 7. PROTONACE - PROSTOR - ČAS | Příklady jasnovidnosti |
| 8. VYZAŘOVÁNÍ ENERGIE Z LIDSKÉHO TĚLA | Zvláštní příklady a pokusy |
| 9. MIMOSMYSLOVÉ VNÍMÁNÍ | Příklady posmrtného života |
| 10. TELEPATIE | Spiritistické příklady |
| 11. JASNOVIDNOST | Příklady magnetizmu |
| 12. UMÍRÁNÍ A SMRT | Autorovy vlastní experimenty |
| Zjevování zemřelých | 19. ZAMYŠLENÍ NAD ŽIVOTEM |
| 13. SPIRITIZMUS | 20. BUDOUCNOST PARAPSYCHOLOGIE |
| Kritické názory a podvody | |
| Jsou spiritistické jevy pochybné? | |
| 14. HYPNÓZA | |
| Hypnologické postupy | |
| Léčení hypnózou | |
| Hypnopedie - výuka v hypnóze | |

– K. Weinfurter: *Tajné síly přírody a člověka*

OBSAH

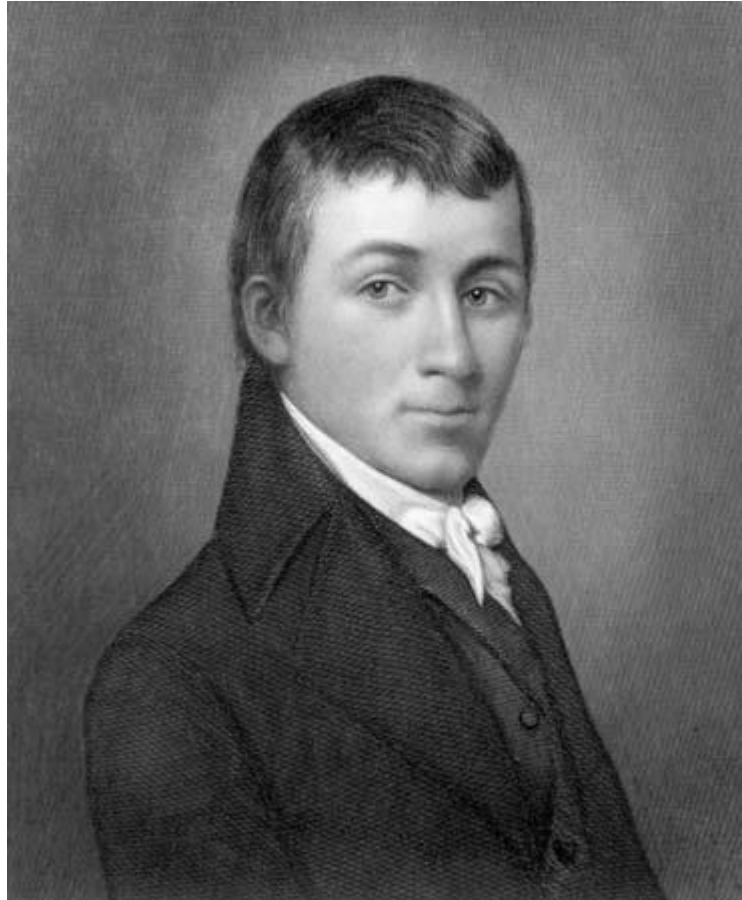
Předmluva k prvnímu vydání	7
Předmluva ke druhému vydání	11
Úvod	13
Kapitola I. Jasnozření	20
II. Telepatie	41
III. Psychometrie	62
IV. Věštění	67
V. Spiritismus	98
VI. Strašidelné domy	155
VII. Posedlost	191
VIII. Magické léčení	209
IX. Čarodějství	217
X. Vlkodlaci a upíři	252
XI. Mesmerismus a hypnotismus	266
XII. Magie	306
XIII. Astrologie	349
XIV. Nová myšlenka	363
XV. Alchymie	378
XVI. Mystika	391
XVII. Okultní společnosti, řády a bratrství	410

Nancy H. Traillová: *Možné světy fantastiky: Vznik paranormální fikce*, přel. Lubomír Doležel (1998, Praha: Academia, 2011).

- **1. Disjunktivní modus** – nadpřirozené jevy, porušení přírodních zákonů (23-24) – démoni, skřítkové či duchové – např. *Mnich* od Lewise
 - 1.1. **Fantazijní modus** – ...“nadpřirozená oblast vyplňuje celý fikční svět. Přirozená oblast buď úplně chybí, nebo je pouze narativním rámcem konstruovaným v prologu, epilogu nebo v obou těchto částech a má velmi omezenou funkci.“ s. 25
 - např. *Vathek* (1786) od Williama Beckforda.
 - Gulliverovy cesty – mají reálný rámeček
- **2. Nejednoznačný modus**
 - (Henry James: *The Turn of the Screw*, 1898)
- **3. Modus Naturalizace nadpřirozeného** (přirozené vysvětlení nadpřirozených úkazů) – sen, halucinace, drogy, šílenství, hysterie
- **4. Paranormální modus** – podivné jevy *uvnitř* přirozené oblasti (31) – rozšíření přirozené oblasti, oblast přístupná těm, kdo mají zvláštní vnímání

- Nadpřirozený modus
 - Přirozený modus
 - Přírodní jev (včetně scifi)
 - Psychický jev
 - Ambivalentní modus
 - Paranormální modus
- **Dvě linie a dva mody gotického románu**
 - **1. nadpřirozený:** Horace Walpole: *Otrantský zámek* (1764), M.G. Lewis: *Mnich* (1796)
 - **2. racionální:** Ann Radcliffe, Clara Reeve (*The Old English Baron*, 1778)
 - V gotickém románu Anne Radcliffové *Záhady Udolfa* (*Mysteries of Udolpho*, 1794) se objevují různé záhadné úkazy a tajemství, ale jsou všechny nakonec racionálně vysvětleny na přirozeném základě – tajné chodby, černá vosková figurína, atd. Přirozený charakter těchto jevů nevyžaduje rozšíření rámce přírody a skutečnosti – jde o triky, úskoky, klamy.

Charles Brockden Brown (1771-1810)



- *Wieland; or, the Transformation* (September 1798)
- *Ormond; or, the Secret Witness* (January 1799)
- a) *Arthur Mervyn; or, Memoirs of the Year 1793* (May 1799)
- *Edgar Huntly; or, Memoirs of a Sleep-Walker* (August 1799)
 - *Memoirs of Stephen Calvert* (serialized from June 1799 to June 1800)
- b) *Arthur Mervyn; or, Memoirs of the Year 1793, Second Part* (September 1800)
 - *Clara Howard; In a Series of Letters* (June 1801)
 - *Jane Talbot; A Novel* (December 1801)

Wieland, aneb Proměna

- Paranormální jevy: (PJ)
 - Spontánní samovznícení člověka
 - Mysteriózní hlasy – PJ?
 - Původcem většiny z nich je břichomluvec Carwin
 - Hlasy, které Wielanda nabádají k vyvraždění rodiny jako abrahamovské zkoušky víry v Boha , jsou však psychickými jevy (halucinace náboženského fanatika)
 - Závěr: mysteriózní hlasy nepatří mezi paranormální jevy, protože mají racionální vysvětlení.

Tematizace paranormálních a neobvyklých jevů

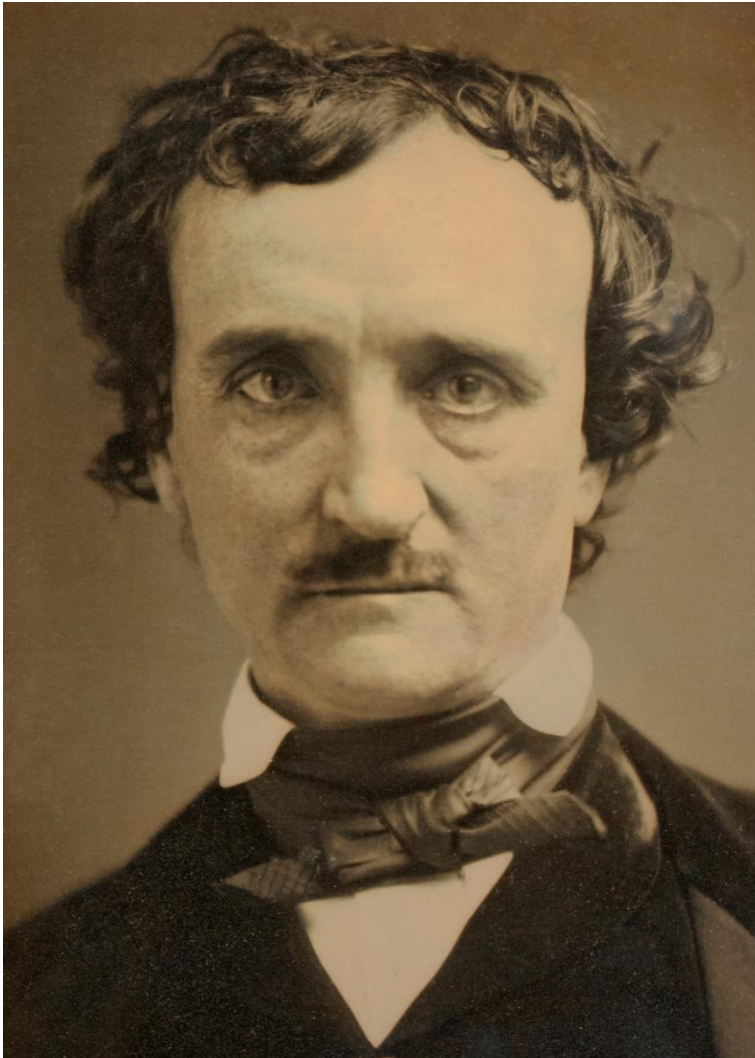
- Samovznícení: doslovná realizace metaforického spojení „citové vznícení,“ „zahořet pro něco,“ „zapálit se pro něco“ (vs osvícenský racionalismus) – nebezpečí tzv. náboženského (či politického) entusiasmumu

Břichomluvectví jako prostředek manipulace

- Motiv břichomluvce tu slouží jako dobová i nadčasová metafora světa, v němž obratní demagogové dokáží mistrně manipulovat s důvěřivými, křehkými jedinci. Brown s úzkostí reflektuje, jak svoboda, kterou člověk získal v americké demokracii, se snadno promění v jiný druh tyranie a zotročení - v ideologickou manipulaci lidské mysli prostřednictvím médií či 'hlasů' charismatických osobností.
- Demokracie plodí druh slepoty a falešné sebejistoty ve vlastní schopnosti, v sílu vlastního rozumu. Takovýto člověk není schopen včas rozeznat reálná nebezpečí, není schopen rozpoznat, kdo a kdy s ním někdo obratně manipuluje.

- Carwin's ventriloquism, like mesmerism or the new eighteenth-century concern with "**social conditioning**," transformed coercion into an inner voice that rendered the outer unnecessary..." (Jay Fliegelman xv-xvi)
- TRANSFORMATION: broad, historical, "A secure world made insecure,.. is the price of its having become "free"." (Fliegelman xii)
- Problém internalizovaného sociálního podmínění (není třeba donucovacích prostředků) (= inception)
- Proměna postav zrcadlí proměnu doby: nejistota je cenou za individuální 'svobodu'
 - (Jay Fliegelman, předmluva, xii)

Edgar Allan Poe (1809-49)



- **Mesmerické odhalení (Mesmeric Revelation, 1844, *Columbian Magazine*, August 1844 (2:67-70); (B) *Tales* (1845), pp. 47-57.**
- Hypnotizovaný subjekt tlumočí poznatky získané ve vyšším stavu vědomí oproštěném od omezující tělesnosti

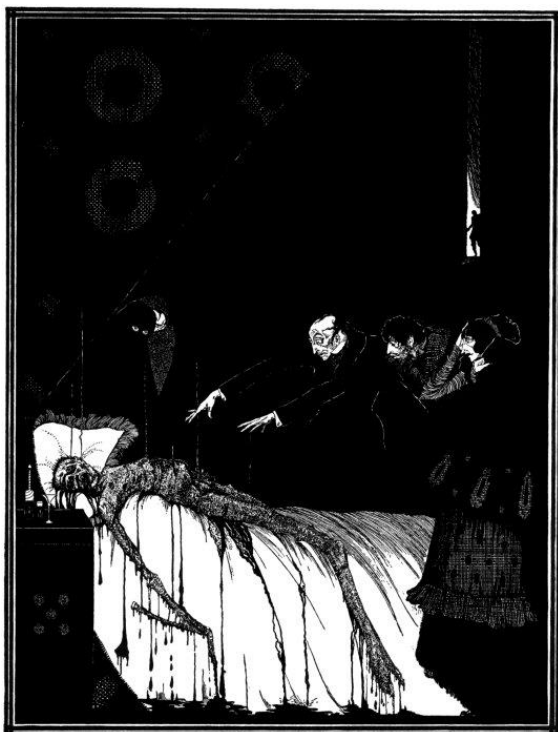
Bůh

- „These gradations of matter increase in rarity or fineness until we arrive at a matter unparticled- without particles- indivisible-one, and here the law of impulsion and permeation is modified. The ultimate or unparticled matter not only permeates all things, but impels all things; and thus is all things within itself. This matter is God.“ (“Mesmeric Revelation”)
- Bůh jako absolutní, na další částičky nedělitelná hmota a hybná energie ve všem a všeho

Rudimentální a úplné tělo – jako larva a motýl

„There are two bodies- the rudimental and the complete, corresponding with the two conditions of the worm and the butterfly. What we call "death," is but the painful metamorphosis. Our present incarnation is progressive, preparatory, temporary. Our future is perfected, ultimate, immortal. The ultimate life is the full design.“ (p. 93

- Smrt jako bolestná metamorfóza



- Případ pana Waldemara (The Facts in the Case of M. Waldemar, 1845)
 - (A) *American Review: A Whig Journal*, December 1845 (2:561-565); (B) *Broadway Journal*, December 20, 1845 (2:365-368);
 - Makabrá verze: umírající subjekt je hypnotizován a hypnóza zabraňuje tělesnému rozkladu, minimální komunikace ze záhrobí

Pád domu Usherů

- Paranormální jevy:
 - předtucha, telepatie, psychoenergie míst, nadlidské výkony abnormálních jedinců

předtucha

- Roderick má předtuchu, že se něco strašného stane, něco horšího než vlastní smrt, a tato předtucha ho pomalu stravuje.

Telepatie

- Roderick má abnormálně citlivý sluch, ale ani abnormální sluch nevysvětlí, jak může slyšet svou sestru, tlukot jejího srdce v rakvi, umístěné v podzemní kobce.
- Musí jít o telepatické spojení mezi ním a jeho sestrou – dvojčetem.

Psychoenergie míst

- Dům je živoucím organismem, neměnnou konfigurací plísní, kamenů, zahnívajících stromů a ovzduší plného jedovatých bahenních plynů. Tuto konfiguraci fixuje zrcadlení na nehybné hladině. Houstnoucí atmosféra dusí život a kalí mysl posledních členů rodu Usherů.

Tematizace paranormálních jevů

- Poeovy povídky s paranormálními motivy neusilují o mimetický vztah ke skutečnosti.
- Tyto povídky vytvářejí pseudomystické, makabrozní či komické imaginární prostory, s jejichž pomocí Poe provokativně zkoumá meze čtenářských konceptů reality
 - (někteří doboví čtenáři vzali pseudovědecký rámec zcela vážně a nerozpoznali hru imaginace).
- Poe se nezajímá ani tolik o význam, ale usiluje o co nejsilnější (senzační) či nejbizarnější účinek.



THE TRUTH IS OUT THERE

or IN
(T)HERE

- Primární literatura:
- Brown, Charles Brockden. *Wieland; or the Transformation*. 1798. New York: Penguin, 1991.
- Poe, Edgar Allan. „Zánik domu Usherů“, *Zánik domu Usherů a jiné povídky*. Praha: Omega, 2013.
- „Mesmerické odhalení“, Případ pana Waldemara, „Na slovíčko s mumii“. Viz výbor *Na slovíčko s mumii*. Praha: Hynek, 1999.
-
- Sekundární literatura:
- Bem, D. J. „Feeling the Future: Experimental Evidence for Anomalous Retroactive Influences on Cognition and Affect.“ *Journal of Personality and Social Psychology* (January 31, 2011). Advance online publication. doi: 10.1037/a0021524
- Doležel, Lubomír. *Heterocosmica II: Fikční světy postmoderní české prózy*. Praha: Karolinum, 2014. 7–38.
- Doyle, Arthur Conan. *The History of Spiritualism*. London, 1926.
- Fliegelman, Jay. Introduction. In Brown, Charles Brockden. *Wieland; or the Transformation*. 1798. New York: Penguin, 1991. vii–xlii.
- Hines, Terence. *Pseudoscience and the Paranormal*. Prometheus Books, 2003.
- Kafka, Břetislav. *Parapsychologie*. Praha: Road, 1992.
- Rabkin, Eric S. *The Fantastic in Literature*. Princeton: Princeton UP, 1976.
- Ringe, Donald A. *Charles Brockden Brown*. Rev. Ed. Boston: Twayne, 1991.
- Todorov, Tzvetan. *Úvod do fantastické literatury*. Praha: Karolinum, 2010.
- Traillová, Nancy H. *Možné světy fantastiky: Vznik paranormální fikce* (1998. přel. Lubomír Doležel). Praha: Academia, 2011.
- Weinfurter, Karel. *Tajné síly přírody a člověka*. 2. vyd. 1924. Praha: B. Stýblo, 1948.
-
-